

Látogatóban a hetvenhét éves — „legifjabb” Szász Károlynál

Itt ülök a 77 éves „legifjabb” Szász Károlyval szemben, még pedig abban a valamikor történelmi szerepet játszott borszékben, amely évtizedekig a régi szabadelvű párt elnöki széke volt és amelyet Szász Károly megvásárolt és hazahozatott. Előzőlt benne valamikor réges-régen Podmaniczky Frigyes báró, Perczel Dezső és most azt a szerepet tölti be, hogy Szász Károly kedves vendégei ülnek bele.

Ahogy beszélgetünk, nem hallgathatom el, hogy vendéglátóm dolgozószobájának az ablakán kitekintve, a rég lebontott Budai Színház Horváth-kertjében fehérülő Déryné ifjasszony krinolin, karcsú, mosolygós képű szobrát látjuk... Sok-sok régi színházi emlék földézőjét, amikre később még sor kerül. De most Szász Károlyról szólván, ott kell kezdenem, hogy Szász Károly nevét viselni nemcsak felemelő tudat, hanem egyúttal nagy feladatokra kötelező teherterhelés is. Mert a nagyrészt előzők, a nagyapja Szász Károly — aki másfél évszázaddal ezelőtt született —, már mint az erdélyi országgyűlés vizaknai követe, az öreg gróf Bethlen Jánossal működött együtt. Nemcsak mint nagyenyedi tanárember, hanem mint kiváló szónok, majd 1848-ban báró Eötvös Józsefnek, az első felelős magyar kormányának kultuszminiszteri „álladalmi titoknok”, a bécsi kor-

mány tialma folytán jogtanári hivatását kénytelen-kelletlen otthagya és matematika-fizika professzor lett. Az ő fia az az „ifjabb” Szász Károly, aki felől ehelyütt elég annyit feljegyeztem, hogy ő volt a költő-püspök. Tömerdek ragyogó értékű költői alkotásán, különösen kongeniális műfordításain (Dante, Shakespeare, Molière, a Nibelung Ének stb.) túl pl. „Salamon” című történelmi eposza a Magyar Tudományos Akadémia Nádasdy-jutalmát nyerte el.

E soraim hőse a költő-püspök legelsőbb említett fia: a „legifjabb” Szász Károly, aki ma, 1943-ban három híján — nyolevan esztendő... Immár közhelyé vált, hogy amikor „örök fiatal” híveimet sorralátogatom, egyik is, másik is töretlen munkakedvvel, friss elaszticitással társalog, beszél és — dolgozik, akár csak legfiatalabb alkotó kultúrunkásaink bármelyike. Sőt! A vállaira nehezülő évek súlya jóformán meg sem látszik rajta. Pedig azoknak a tisztségeknek akármelyike, amelyeket betöltött, vagy betölt, „egész embert” kíván. Nem is tudom, mondjam-e, hogy hősöm — amint emlékezik régiekről — szinte hajszálnyi pontossággal idézi az évszámokat, dátumokat; mikor hol mit látott, mit tanult, kikkel „jött össze” színes és sokrétű pályafutása során.

A színházrajongó Szász Károly

— Egész életemben színházrajongó voltam — kezdi. — S ha alaposan sódródtam is a köztisztviselői sor, a képviselő, a politikai élet, a házelnökség, az újságírás, a verselés, az írás berkeiben — a legközelebb mégis csak a színház világa áll a szívemhez. Talán nem is csoda ez, mert már hét éves kisgyerek koromban testvéreimmel, pajtásaimmal odahaza is színházat játszottunk. Emlékszem, az „Utazás a föld körül” és a „Szigorff Mihály” voltak azok a darabok, amelyekben mi gyerekek brilliroztunk és hogy hogy rabulejtett minden színházi esemény, emlékszem arra is, hogy amikor először voltam színházban: Szacsavay Imrét (a Nemzeti Színház későbbi kiváló művészt) én még színtanodai növendék korában láttam játszani. Azután 1874-től 1884-ig, tíz esztendőig a Várban laktunk. Apámnak, akinek Shakespeare és Molière fordításai a Nemzeti Színházon kívül a Várszínházban is mind színre kerültek (azidőtájt dráma, vígjáték, sőt opera is sürün ment a Várszínházban), minden előadásra szóló állandó szabadjegye lévén, családunknak egy-egy, évi 72 előadásra szóló három jegye volt, ami 40 forintba került. Hogy milyen rajongója voltam a színháznak, azt igazolja, hogy

nemcsak a darabok egyes részleteit, de még a színlapok szövegét is betéve tudom.

Es már mondja is a kegyelmes úr:

HUSZÁRCSINY

Írta: Vahot Imre

Személyek:

Virág Marci, közhuszár Tamásy
Borcsa, markoltányos Blaháné
Mogor, huszárormester Szigeti Imre
Andrée, francia
sosszörkáplár Karikás stb.

Eközben odasétálunk szalonja egyik falához, ahol a családias képek remek galériája közepén nem kevesebb, mint öt Szász Károly képe függ egymás alatt.

— Ez itt — mutatja — az idősb Szász Károly, azaz a nagyapám. A második az „ifjabb”, az apám. Így lettem én a „legifjabb”. De minthogy az előbbieket elhaltak és ebben a sorban a negyedik, az én egyik fiam is Károly, most ő az „ifjú” Szász Károly. Ennek a fiamnak — aki fővárosi könyvtáros és már három versköltője jelent meg — szintén született egy kis Károlykája (ebben a sorban az ötödik), aki azonban tavaly, másfél éves korában, fájdalom, meghalt.

Arany János simogató keze

— Érdekes, hogy családban milyen szépen összefér, azaz együtt van a verselés és a matematika. Nemcsak nagyapám és apám is az volt, de Pali fiam is, aki egyetemi magántanár, jeles matematikus. Apám pedig, akit mint fiatal költőt 1852-ben Nagykőrösre irodalomtörténet tanárnak választottak meg, mesélte, hogy az első tanári ülésen valamelyik tanártársa szóváltotta, hogy Arany Jánost is meg kellett volna hívni tanárnak, sőt ő kellett volna, hogy az irodalomtörténet tanára legyen. Apám akkor fölugrott és kijelentette, hogy boldogon lemond az irodalomtörténet tanításáról és átveszi a matematikai tanszékét. Ezt a lépését nemcsak kollegái fogadták nagy tetszéssel, hanem maga Arany János meg is örökölte egyik tréfás versében:

Ejnye Kari, hát hogyan ülik a Poézishez az aritmetika...

Ahogy Arany Jánosra terelődik a beszélgetés, Szász Károly büszkén és boldogan meséli:

— Azt bizony ma már csak kevesen mondhatják el magukról, amit én, hogy nemcsak hogy ismertem Arany Jánost, de mint kisgyermek,

éreztem a keze simogatását a fejemen... amiről most készülő „Emlékeim” című munkámban is bőven megemlékezem. De sokat járt a házukhoz Gyulát Pál is, aki nem egy arra érdemesített írásmat is kiadta. Azután Beöthy Zsolthoz, Rákosi Jenőhöz, Kozma Andorhoz és Bárd Miklóshoz is meleg barátság fűzött.

— Azonfelül, hogy írói munkássága során, — mondom a kegyelmes úrnak — jó néhány darabja ment a Nemzeti Színházban, azután tagja, titkára volt a Kisfaludy Társaságnak, Tudományos Akadémiának, alelnöke a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak, munkatársa több lapnak, ma szerkesztője Bársony István után a Budapesti Közlönynek stb., bizonyára jelentős munkát végzett mint kultuszminiszteri tisztviselő, később országgyűlési képviselő, sőt a t. Ház alelnöke, majd elnöke is. Talán, ha ezekről hallhatnánk egyet-mást?

— Nagyon szívesen — mondja Szász Károly és azon kezdi, hogy a kultuszminisztériumban jó néhány évtizeddel ezelőtt mint fizetés nélküli fogalmazó-gyakornok kezdte meg pályáját. Majd így folytatja:

— Engem még Trefort Ágoston nevezett ki és amíg felvittem a miniszteri tanácsosságit, bizony nem kevesebb, mint tíz kultuszminiszter alatt dolgoztam és pedig: Trefort Ágoston, gróf Csáky Albin, Eötvös Lóránt, Wallacs Gyula, Berzeviczy Albert, Lukács György, Tost Gyula, gróf Apponyi Albert, Székely Ferenc és gróf Zichy János minisztersége alatt. Én ugyan sohasem hittem volna, hogy valaha politikusi lesz belőlem, mégis azzá kellett lennem, mert a jó enyngiek feljöttek értem Budapestre és úgy kértek, választottak meg a képviselőségre. Nagyon elfoglalt református egyházmegyei tanácsbírói tisztem is, de 1910-től kezdődő képviselőségem során 1913-ban Tisza István, majd Lukács László miniszterelnöksége idején előbb jegyzője, azután alelnöke, majd elnöke lettem a t. Háznak. Ez utóbbi két tisztemet 1913-tól 1918-ig, azaz öt és fél évig láttam el, könnyen elképzelhető igen súlyos, nehéz történelmi időkben és körülmények között.

— Nagyon sokat és érdekeset mondhatnék ezekről az időről és eseményekről is, de talán ehelyütt elég annyi, hogy 1917-ben a Munkapárt és Tisza István bukása után Eszterházy, majd (harmadikban) Wekerle Sándor miniszterelnöksége idején többször megjelentem Károly király előtt is, aki egy alkalommal Badenben több mint félóra hosszat végtele-nül kedvesen és természetesen kifogástalanul tiszta magyarsággal elbeszélgetett velem. Valóságos belső titkos tanácsosi kinevezésemet pedig még I. Ferenc Józseftől kaptam, amire büszke vagyok, mert ma már kevesen vagyunk ilyenek. Amikor egy ízben Bécsben még az öreg király elé járultam, ő is magyarul beszél velem, de nem olyan tiszta ki-ejtéssel, mint az ifjú Károly király.

A gourmand Wekerle

— Talán érdekes, hogy mint házelnök, minden ülés előtt bejött hozzám a miniszterelnök, ez esetben Wekerle, aki kitűnő közér volt s a hivatalos rész letárgyalása után jö-deig a világon mindenről, de legszívesebben — nagy gourmand lévén — nyene, ízei falatokról szeretett beszélgetni. Sürün volt rá eset, hogy ezt az ülés megkezdése előtt alig-alig bírtuk kivárni és én bizony Simontsits alelnököt titokban akárhányszor megkértem, ha nagyon siet tartana a beszélgetésünk, nyisson ránk annak, hogy a teremben már sokan vannak és türelmetlenül várják az ülés megkezdését.

— Nem felejttem el azt a kedves esetet, amikor egy alkalommal Wekerle többet között azt mesélte, hogy ebédre rendszerint kétféle húsételt szeret fogyasztani és előző nap odabaza, az egyik húsétel — libaprolék volt.

— Az nem hús! — mondotta Wekerle és ragaszkodott egy második, illetve eszerint egy harmadik húsétel készítéséhez és tálalásához...

— No, de hogy ne csak napsugaras, kedves emlékeimet sorolom fel, életem folyamán bizony keserűségben és szomorúságban is volt részem bőven, ha — burokban születtem is, aminek édesapám párját ritkító bizonyítékát hagyta rám.

Es Szász Károly máris elém tesz egy oldalt nyitható pergamenborítékot, amelyen ez áll:

Burok, amelyben Károlykánk született, 1865 november 11.
(Pecset.) Szász Károly.

Amint szétárjuk a borítékot, benne csakugyan ott látjuk azt a pergamenhez közel nyolc évtized óta végleg odatapadt hártyszerű burkot, amelyben hősünk a világra jött...

— Ha könyveim (van a lakásban legalább 4—5000 kötet, egy csomó még a Szilágyi Dezső hagyatékából való hatalmas, nehéz tölgyfaszekrényben, amelyet Szász Károly kegyeletel őriz), szóval, ha könyveim, emlékeim és munkásságom nem nyujtaná-

nak gyönyörködtefő menekvést számomra, bizony nem tudom, hova lennék csak attól is, ami gyászszert ért, elvesztvén hét közül öt drága gyermekemet, áldott feleségemet és két kis unokámat.

— De én hívő ember vagyok, ha érzékeny szívű is, aki megtalálom mindenben a jó Isten kegyelmét. Megtaláltam akkor is, amikor a vörös uralom idején mint tuzst elhurcoltak családom köréből és egy álló hónapig tartottak fogva egész sor jelsünkkel és pedig, hogy csak úgy hirtelenében néhány nevet mondjak: Rákosi Jenő, Teleszky János, Balogh Jenő, gróf Mikes János, Kornfeld Pál, Darányi Ignác, br. Perényi Zsigmond, az ifjú József kir. herceg, br. Szurmay Sándor, Hazai Samu, Hegedűs Loránt stb.-vel...

— S ha ma már színházba se járok és itt töltöm a lakásomban könyveim között, egyedül időm javát, azért mégis sokat írok, olvasok, egy-egy rádióelőadást is tartok néha-néha és szenvedélyesen gyűjtögetem a „Kronikás Adomák”-at, amelyek egykor még kiadásra kerülnek. Legfőkébb, ha szerdánként el-elnezek még a Beöthy Zsolt alapította „Budai Auróra”-ba, Horánszky Lajos bará-

tom lakására, ahol irodalmi, művészeti és politikai témákról beszélgetünk és ahol találkozom Vojnovits Géza, Kékay Lajos, Lukinich Imre, Telcs Ede, Nagy Miklós, Vinczei Erő stb. barátaimmal. Ezenfelül itt-ott a Tisza István Társaságra is elnezek. Azután bele-belenézek ebbe a levelezésbe (van vagy fél méter széles, fele akkora magas és mély), amelyben boldogult feleségemmel, Bibó Idával folytatott egész levelezésünket őrzöm és elmélyedek annak a kornak szépséges emlékeibe, amikor a magyar dráma történetét írtam meg, hogy „A muzsa”, a „Katolnai úr házasság”, a „Kántorné” című és a Nemzetiben előadásra került színműveimben Prielle Kornélia, Jászai Mari, Csillag Teréz, Helvey Laura, Náday, Vizvári, Ujházi stb. remekeltek. Itt jut eszembe az a kedves epizód, hogy amikor Jászai kreálta nagynevű elődjéről, „Kántorné”-ről írott színművem címszerepét, akkor mondta Jászai, — nehogy őt egyoldalúsággal gyanúsítsam —, hogy ő nemcsak Gertrudist tudja játszani, hanem pompáson tud — uborkát is savanyítani és be is invitált a spájzába, ahol eldicsekedett a remek magakészítette befőttjeivel, dunsztosaival, uborkáival...

Bajor Gizi fényképe

De hogy milyen tisztelettel veszik körül Szász Károlyt, a kitűnő tollú színházi kritikust a ma művészi jellességei is, annak ékes bizonyossága az a sok szép dedikált fénykép, amelyet ott látok szalonja legszebb helyén és amelyek között ott ékeskedik a Ba-

bor Gizi is, ezzel a dedikációval:
Szász Károlynak,
a legmegértőbb és legtelkesebb bírájának mély hódolattal és hála szeretettel!

Bajor Gizi

A volt házelnökök csoportképe

Ahogy Szász Károlytól elköszönök és kikísér, még két ritkaságzám-ba menő érdekes, nagyméretű csoportképre figyelek föl. Mind a kettőn egy csoport — volt házelnökök látok. Az egyik kép 1932-ben készült. A rajta látható volt házelnököket Almássy László akkori elnök hívta össze, hogy lefényképeztesse együtt valamennyit. Ezen a képen, mint legidősebb, középen ül Apponyi Albert gróf, tőle jobbra-balra Berzeviczy Albert, Szász Károly, Scitovszky Béla és Zsitvay Tibor látható. A másik képen — amely 1940-ben készült — amelynek résztvevőit Tasnádi Nagy András akkori házelnök hívta össze — a középső helyet már Szász Károly foglalja el. Tőle jobbra-balra látjuk a következő volt házelnököket: Zsitvay Tibort, Scitovszky Bélát, Kornis Gyulát, Sztranyavszky Sándort és Tasnádi Nagy Andrást. Végül búcsúzóul hadd jegyezzek föl egyet azok közül a krónikás adomák közül, amelyeknek buzgó gyűjtője az én „örökifjú” hívem, valóban a „legifjabb” Szász Károly, akitől ezt hal-lottam:

Mint ismeretes, Bánffy Dezső báró

miniszterelnöksége idejében a király tíz szobrot ajándékozott a nemzetnek. Ezek közül az Apponyi-féren felállított kettőnek a kivétel Donáth Gyula szobrászművészre bízta. A mester el is készítette azok modelljét, de úgy, hogy a Pázmány Péter szobra álló alak lett, a Verbőczyé pedig ülő. A szoborbizottság tagjai fejesóvalva nézegették az egyébként tökéletes műalkotásokat, mert azt szerették volna, ha azon a kis téren — már szimmetritás szempontjából is — mindkét szobor álló alak. Donáth mester azonban nem tégihtott, hallani sem akart terve megváltoztatásáról. Közben Széll Kálmán került a miniszterelnöki székbe és amikor eljött az ideje, ő maga kereste fel Donáth Gyulát ugyanebben az ügyben. Amint ő is tagadó választ kapott, végül így szólt a művészhez:

— És ha a tiszteletdíjat ötezer forinttal felemeljük?...
— Excellenc — felelte Donáth —, az erőszak — erőszak...
Es a Verbőczy szobra is álló szobor lett.

Polgár Géza

Kohók mellett

Tengerek mélyéből szálljon a hang
A lápok iszapja kiáltson a mélyből
Barlangok közepéből zúgjon, búgjon, rengjen
A föld nagy bánata
Egig zengjen.

Gépek vasfoga csattog:
— „Áldjad az eszt, a tudást,
A kohót, ami vén vasat olvaszt
Áldd az acélragyogást
Az erődöt.” —

Furesz harangzó kerget a gyárba
— „Jöjj el bálványt ünteni ember”
Lassú zsolozsmát mormolisz árva
Szívemben s ömlik a tenger
Hang, zavaros sietéssel.

Gubbassz lomha kohók mellett,
Ott pattog a szikra és táncol a láng
S nem hallja a földet, hogy mi zörgeti egyre a talpak
Egy haldokló panaszos többé nem földi faját.

Es míg a kohóban éled a szikra
Ledöng a fatövek s a tarka parázs ég
Árva, magányos, halk nyoszolyáján
Meghal a Szépség,
S hinted rá a parázs hamuját
Két kézzel.

Nyíri Eva